

Milutin Garašanin: O poreklu S spirale u vinčanskoj grupi (Starinar, Organ Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, knjiga II, 1951, str. 267—269, 1 slika, nemški povzetek).

V vinčanski kulturni skupini imamo v posameznih periodah, ki pa ne spadajo med najstarejše, uporabljen kot ornament tudi motiv S in spiralo. Glede na dejstvo, da se ta ornament ne uporablja v najnižjih, t. j. najstarejših plasteh, temveč šele kasneje, je popolnoma upravičeno vprašanje, kdaj ga je začelo prebivalstvo vinčanske kulturne skupine prvič uporabljati. Ravno tako je upravičeno vprašanje, odkod je ta motiv oz. ta ornament došel v to kulturno skupino. Ta vprašanja so tudi dala avtorju povod, da je v tem svojem članku načel eno od mnogih vprašanj in problemov vinčanske kulture. Avtor popolnoma pravilno vidi pri tej vrsti ornamentike dva tipa, in sicer v zvezi s posodami, na katerih so takšni ornament. En tip se po njem nahaja v vinčanski skupini še kar na tujih posodah, ki tako po ornamentiki kakor po obliki in strukturi pripadajo tiški kulturni skupini, drugi tip pa zopet na posodah domače izdelave, ki so tipične za vinčansko kulturno skupino. Tako obsegajo najzgodnejši primeri motive S, kakor avtor pravi, na importiranih posodah tiške kulturne skupine, in sicer na trebuhu in vratu; med njimi je kot prvi primer velika pitos-amfora z globine 7,445 m, ki ima tudi antropomorfen lik. Šele kasneje se je pa začela uporabljati tudi prava spirala. Vendar pa obstaja razlika tudi v uporabi oz. predstavi samega motiva S. Medtem ko so na importiranih posodah motivi S zaključeni in izdelani le linijsko, motiv S na domačih posodah ni izdelan v celoti temveč v izrezih, tako da pravilno sliko ornamenta dobimo šele s suponirano podaljšavo. Na drugi strani so pa ti motivi na domačih posodah izpolnjeni tudi z vbodi; tega na importiranih tiških primerih nikdar ne dobimo.

Na temelju medsebojnega odnosa motiva S in spirale v Vinči sklepa avtor, da se motiv S javlja tu istočasno tako na importiranih kakor na domačih posodah. Pač pa naj bi jih bila domača keramika prevzela iz tiške kulturne skupine, in sicer z importom, ki je došel v Vinčo.

Pri vprašanju importa iz tiške kulturne skupine v Vinčo bi omenil tudi le, da se mi zdi dokaj malo verjetno, da so velike pitos-amfore bile ravno tako importirane. O tem vprašanju bom detajlneje govoril na drugem mestu.

Josip Korošec

Branko Gavella: Osnovi preistorijske arheologije (paleolit-neolit-bronza-halštatt). Beograd 1952, str. 1—94.

V knjigi »Osnovi preistorijske arheologije«, ki je izšla kot skripta, se zdi, da je avtor želel zajeti in podati istočasno tako sintetično snov kakor dati tudi sliko materiala. Čeprav bi bilo možno to nekako združiti, vendar avtorju to ni uspelo. Toda pri eventualni možnosti bi zaradi verjetno omejenega prostora trpela ena smer na račun druge. Kar pa vidimo v »osnovah«, je popolnoma razbitost gradiva; avtor z nepopolne slike ene teme skače na drugo, ki je ravno tako izredno pomanjkljiva. Nastale so tudi ogromne vrzeli, čeprav bi se te dale lahko izpolniti, ako bi se manj pomembni odstavki izpustili. Teh je pa precejšnje število.

Sodeč po naslovu bi tu pričakovali osnovne pojme, pa naj bodo zajeti na ta ali oni način iz predzgodovine celega sveta. Vendar pa temu ni tako. Avtor se zadevno sicer ni nikjer ogradil, vendar pa kljub temu prikazuje le predzgodovino Evrope in še to le v glavnem predzgodovino južne in srednje Evrope in v posameznih oddelkih delno zahodne. Severnoevropske predele pa tudi vzhodne omenja le mimogrede, medtem ko izvenevropske arheologije oziroma predzgodovine sploh ne obravnava. S tem so tudi ta skripta dobila le bolj lokalni značaj, oziroma jih lahko smatramo le za nekakšen poskus, očrtati predzgodovino posameznih delov Evrope. Toda danes se moramo resno vprašati, ali v takšnem splošnem orisu, ki ni

namenjen specialistom, smemo podati le fragmente nekakšne predzgodovine, ki se nanašajo na posamezne dežele. Skoraj bi dvomil v pravilnost takšnega stališča.

Ako pregledamo Gavelina skripta kot celoto glede na uporabljena dela in vire, bomo videli, da je dokaj ponesrečena kompilacija v glavnem starejše ali pa tudi že popolnoma zastarele literature oziroma zastarelih splošnih prikazov o predzgodovini. Opomniti pa moram, da se avtor poslužuje tudi del, ki predzgodovino uporabljajo le kot uvod v klasično arheologijo, t. j. le mimogrede. Nekoliko je čudno, da se uporabljajo takšna dela, medtem ko se druga, ki bi jih bilo potrebno v večji meri izkoristiti, omenjajo le mimogrede pri posameznih vprašanjih.

Posamezni odstavki so tu povsem odveč, medtem ko o mnogih epohah zopet nimamo marsičesa, kar bi nam tolmačilo kako pomembnejše vprašanje človeškega razvoja. Treba je pregledati samo naslove posameznih odstavkov v posameznih kulturnih epohah. Poleg tega so nedoslednosti v podajanju naslovov. Posamezne časovne periode obravnava avtor različno, kar zopet kvarno vpliva na celoto. Zanimivo je tudi, da posamezni razvojni momenti avtorja niso zanimali v vseh periodah. Tako n. pr. v paleolitikumu avtor ni posvetil nobenega odstavka načinu stanovanja in raznim postajam, ne glede, ali v njih lahko gledamo le začasna prebivališča ali pa le lovske postaje itd. Isto temo je izpustil tudi pri železni dobi, čeprav je tudi tu to vprašanje za razumevanje celotne dobe izredno pomembno. Zanimiva je tema »pokopavanje«. V posameznih periodah jo obravnava popolnoma samostojno, v neolitski periodi je ta tema skupaj z drugimi skrita pod naslovom »religiozna shvačanja i običaji neolitskog čoveka«, pri železni dobi se pa te teme sploh ne dotika. Tretji slučaj imamo pri obravnavi orodja. Pri paleolitskem obdobju avtor to temo obravnava pod splošno materialno kulturo, pri neolitski dobi pod »orodje«, pri bronasti dobi zopet pod naslovom materialne kulture, pri železni dobi pa sploh ne. Nasprotno temu pa avtor posveča relativno zelo veliko prostora posameznim manj pomembnim poglavjem, katerim poleg tega daje tudi še posebne naslove. Tak slučaj je n. pr. z uporabo rdeče barve v paleolitikumu. Isti je z »obleko« v bronasti dobi, ki bi jo mirno lahko vstavil v temo materialne kulture. Posamezni odstavki pa so že po vsebini glede na zgodovinsko periodo, kateri pripadajo, popolnoma odveč. Nimajo s predzgodovino nikakršne zveze ter zato ne spadajo v predzgodovinska skripta. Takšni sta arhaična grška plastika in pa slikarski stil na grških vazah. Tako lahko vidimo, da so vsa skripta že v konceptiji popolnoma ponesrečena. Na drugi strani pa je avtor končal skripta že s halštatsko dobo, ki jo podaja izredno fragmentarčno in nepopolno, medtem ko latena niti ne omenja, čeprav tudi to obdobje nesporno spada tudi v predzgodovinska skripta. Na vsak način prej kakor pa grška arhaična plastika in pa slikarski stili grških arhaičnih vaz. Dvomim pa, da morejo splošni vtis, ki ga dobimo, kaj poživiti verzi iz Ilijade, ki jih avtor uporablja na treh mestih in ki naj bi ilustrirali: prvič, da so Grki tudi imeli pojem o starejših, t. j. predzgodovinskih kulturah (str. 9); drugič kot primer oblačila bronaste dobe nam je podan v verzih opis Ahilove obleke (str. 68); tretjič kot primer sežiganja v bronasti dobi nam je podano zopet v verzih upepeljevanje Patrokla pred Trojo. Kakor so sicer ti verzi zanimivi, vendar nam slike bronaste dobe Evrope niti malo ne razjasnjujejo ter so zato tu popolnoma nepotrebni.

To so nekateri splošni momenti. Obstajajo pa tudi načelne napake v posameznih oddelkih.

Preden preide avtor na tolmačenje posameznih predzgodovinskih period, nam v nekaj odstavkih podaja skoraj v obliki uvoda nekaj v glavnem lastnih pogledov ali pa tolmačenj drugih znanstvenikov o arheologiji in njenem odnosu do drugih ved. Tako deli avtor v odstavku »zadatak i podela arheologije — odnos arheologije prema istoriji« celotno arheologijo

na predzgodovinsko in klasično. Glede na zgodovino pa misli, da bi bila točnejša razdelitev na predklasično in klasično arheologijo. V glavnem pa avtor zastopa stališče proti delitvi predzgodovine na časovna in kulturna obdobja. Smatra, da bi bilo bolj točno, ako bi se predzgodovina delila na kulturne stopnje, ki bi zajemale tako časovne kakor regionalne momente. Pri svoji delitvi arheologije je avtor pozabil na zelo pomembno vejo, to je arheologijo selitve narodov in zgodnjega srednjega veka. Dalje je omenil, da predzgodovina ni bila v celi Evropi zamenjana s klasično arheologijo, temveč samo tam, kjer je slednja tudi doma, to so pa predvsem južnejši predeli in delno srednja in zahodna Evropa. Delitev na stopnje namesto na obdobja je pa že zdavnaj izvršena. Pod nazivom neolitska doba se v evropski zgodovini ne misli na nekakšno časovno ustaljeno dobo, ki naj bi veljala za ves kontinent, temveč se misli na kulturno stopnjo, ki je bila v raznih predelih Evrope različna.

Tudi v odstavku »naučni metod u arheološkim istraživanjima« imamo nekaj nerazumljivih in netočnih ali pa zastarelih formulacij. Tako naj bi bila starost materiala večja, kolikor večja je globina. Popolnoma napačno je tudi stališče, da se izkopava zato, da bi se našel material. To gledišče so mogoče zastopali nekdanji, ko je bilo v navadi t. i. roparsko izkopavanje. Danes pa predstavljajo izkopavanja najbolj komplicirano znanstveno delo in morajo že sama po sebi prinesiti vse glavne sklepe, medtem ko material, ki se pri izkopavanjih odkrije ali pa tudi ne, služi le v izpopolnitev.

V »Istorijatu preistorijske arheologije« bi avtor mirne duše lahko skrajšal mnenje antičnih pisateljev o arheologiji, ki tu zavzema več prostora kakor pa cela zgodovina od humanizma do današnjih dni poleg popisa glavnih raziskovalcev. Pri zadnjih bi ravno tako lahko cela vrsta odpadla, pač pa bi na njihovo mesto morali priti drugi, ki so veliko pomembnejši, a jih avtor ni omenil.

Pri »pomočnih naukah u arheologiji« bi poleg omenjenih pomožnih ved bilo potrebno omeniti tudi še paleobotaniko, paleozoologijo in etnologijo, posebno pa zgodovino in umetnostno zgodovino, ki jih je avtor izpustil. Netočen je avtorjev sklep, da večja kronološka variiranja v posameznih deželah trajajo toliko časa, dokler se za posamezne pojave ne najdejo analogije, ki ustrezajo pojavom v tistih deželah, ki so prešle že v zgodovinsko dobo. Omenil bi tu le paleolitik, ravno tako pa tudi neolitik, ki niso nikjer v sosednjih deželah vezani za zgodovinsko dobo. Večsih res da lahko govorimo o raznih zgodovinskih, toda zelo oddaljenih deželah, ki pa z našimi niso prišle nikdar v direkten stik, n. pr. Egipt in Mezopotamija ter neolitik v Evropi.

Izza uvodnih tem sledijo teme, ki obravnavajo predzgodovino. V odstavku »paleolit i njegove epohe« bi bilo želeli, da je avtor uporabil novejšo razdelitev, ne pa to, ki je že zdavnaj izven uporabe. Naj je tudi želel podati čim krajšo razdelitev, vendar bi bil lahko uporabil najnovejšo periodizacijo, kakor so clactonien, abbevillien, levalloisien, tayacien itd. Popolnoma odveč je na nakazovanje na posamezne zgrešene razdelitve. Dalje nima avtor nikakršnega dokaza za trditev, da je Francija bila v paleolitik bolj naseljena kot ostali deli Evrope. Današnje število raziskanih lokalitet daje samo relativno sliko. V odstavku »fosili i rase paleolitskog čoveka« uporablja avtor pri opisu le zadevne evropske najdenine, medtem ko bi za jasno sliko razvoja hominidov moral uporabiti tudi izvenevropske najdbe. V posamezne sklepe se tu ne bom spuščal. Omeniti pa moram, da bi moral že zaradi popolnosti omeniti poleg tuje literature delo Boža Škerlja »Razvoj človeka«, ki je za sedaj edino sistematično takšno delo v Jugoslaviji in kjer je sintetično podan celoten razvoj človeka od primatov dalje; to delo ne zaostaja za podobnimi tujimi deli. V odstavku »eoliti« zagovarja avtor stališče, da predstavljajo eoliti prve artefakte, kar je pa za sedaj še dokaj dvomljivo in doslej nedokazano. Tudi v naslednjih odstavkih, kjer govori avtor o materialni kulturi paleolitika ter o umet-

nosti paleolitskega človeka, je možnih dokaj pripomb, posebno v sklepih, kot so n. pr., da je v paleolitiku bilo več moških kot žensk; da leži povod predstav ženskih figur v nagonu za posestvom žene iz homeopatskih vzrokov itd. Prav tako bi se moglo marsikaj oporeči avtorjevemu sklepanju o vzrokih pokopavanja kakor tudi o samem načinu pokopavanja. Tako n. pr. ni nikjer dokazano, da so v paleolitiku pokopavali vedno le v skrčeni legi. Dalje da je edini vzrok pokopov pod ognjiščem le zato, da bi zverli ali pa ljudje mrliča ne požrli itd. Poleg tega se pa avtor pri celi svoji predstavi paleolitika drži le Breuila, sem in tja pa omenja tudi Menghina in Bumüllerja, kar je pa za to epoho vsekakor premalo.

Podobne opombe kakor pri paleolitiku moremo staviti tudi pri neolitski dobi. Že v »splošnih karakteristikah« tolmači avtor prebivalstvo neolitske Evrope kot poljedelce. Medtem se pa s poljedelstvom v resnici ukvarja samo prebivalstvo posameznih predelov, kjer so za to bili potrebni pogoji. V drugih predelih Evrope si je pa človek na drug način pridobil hrano. Toda tudi tam, kjer imamo nesporne dokaze o poljedelstvu, se prebivalstvo v resnici bavi z naturalnim gospodarstvom ter mu je poljedelstvo le eden od mnogih, čeprav prvi vir za prehrano. Nikakor pa tega ne bi mogli trditi za nosilce bojnih sekir in nekatera druga plemena, dalje tega ne moremo trditi za stepska in plemena severnih gozdov. Popolnoma napačen je tudi avtorjev sklep, da je človek v neolitiku uporabljal že leseni plug, t. j. da je poznal že pluzno poljedelstvo in da je za oranje uporabljal vola, redkeje pa konja. Že v četrtem stavku, ki sledi dalje, pa pravi, da je konja človek začel uporabljati šele v bronasti dobi. Tudi vprašanje žene v neolitskem času, ki ga seveda avtor generalizira, je zelo različno; na jugu se položaj žene, njenega opravila itd. razlikuje od žene iste kulturne stopnje in istega časa na severu. Položaj žene je bil različen celo pri posameznih plemenih raznih pokrajin.

V odstavku »naselja i stanovi« bi bilo zelo koristno, ako bi nam bil avtor podal vsaj razvoj hiše in razvoj naselbine od prvih začetkov dalje, medtem ko je podal le nekaj nevezanih splošnih orisov. Zanimivo bi bilo dalje vedeti, katera mesta so to v Podonavju, kjer so bile najdene jame z velikimi posodami, ki spominjajo na velike pitose v egejskih palačah? V odstavku »tehnika obrade i vrste neolitskih orudja« nimamo nikakega sintetičnega in popolnega pregleda, pač pa več napačnih postavk in sklepov. Podoben primer imamo tudi v vseh odstavkih, v katerih govori avtor o keramiki. Ne glede na izvor keramike, ki ga je avtor podal le po Menghinu in Schuchhardt, ocenjuje keramiko kot »posudje od pečene ili na suncu sušena ilovače«. Od nikoder mi ni znana takšna keramika, ki bi bila posušena le na soncu. Tudi pri ornamentalnih tehnikah daje avtor popolnoma napačen pregled. Med osmimi tehnikami, ki jih navaja, izpušča celo vrsto tehnik, ki bi jih bil moral omeniti, poleg tega pa meša tehniko ornamentike z motivi. Glede razdelitve keramike bi omenil tu le, da je takšna razdelitev, ki nam jo podaja avtor, že zdavnaj zastarela ter imamo že druge izpopolnjene in boljše. Kar se pa tiče problema kulture zvončaste čaše, ki ji je avtor posvetil izredno veliko prostora, je stališče, ki ga nakazuje, že zastarelo. Dokazov pa ni, da naj bi se zvončasta čaša v donavski dolini uporabljala šele nekje v bronasti ali celo kasnejših periodah. Pri »saobračajni putevi i razmena dobara« bi postavil samo nekaj vprašanj. Tako n. pr.: kje imamo v južni Evropi v neolitskem času jantar kot trgovski artikel? Kaj imajo v neolitski dobi opraviti klasični pisatelji s poročilom o statuetah iz jantarja pri Etrurcih? Kje je v neolitiku keramika služila kot trgovski artikel? itd. Popolnoma nezadosten je tudi prikaz kulturnih oblasti v Evropi. Tako je n. pr. nordijska kulturna pokrajina dobila le 16 nepopolnih vrstic. Nekoliko bolj obravnava avtor le podonavsko kulturno pokrajino, čeprav tu ne podaja nikakršnih elementov ter se le spušča v polemiko o nepravilnosti nordijske šole ter potrjuje hipoteze, ki jih je postavil Vasić. Zelo malo nam avtor daje tudi v odstavkih, kjer obravnava duhovno kulturo.

Največ se ukvarja s problemom spirale ter podaja o njej razna mnenja, medtem ko o bogati neolitski plastiki ne pove tako rekoč nič. V odstavku »društveni život« meni avtor, da so posamezne naselbine imele lahko podobo manjših mest, posebno tam, kjer so se bavili z raznimi obrtni, ali pa tam, kjer so naselbine ležale na pomembnih trgovskih komunikacijah. Medtem pa to v mnogih pogledih nasprotuje vsaj za sedaj družbeno razvojnimi teorijami, tako n. pr.: Kdaj se je začela obrt? Kje so ležale te neolitske trgovske komunikacije v Evropi? Kaj pomeni mesto in kdaj se lahko začenja? Kakšne funkcije je imelo mesto? itd.

Preobširno bi bilo, da bi se tudi dalje zaustavljali na posameznih detajlnih bronaste in železne dobe. Avtor se tu ne meni dosti za splošno kronologijo, temveč pogosto dela sklepe po lastnem preudarku. Literatura, ki jo avtor uporablja, je v glavnem že zastarela. To je tudi posledica, da se nepravilno in nepopolno podaja razvoj fibule, delitev keramike itd. V splošnem pa avtor ne podaja pravilne slike kulturnega in družbenega razvoja pa za bronasto niti za železno dobo. V zadnji se pa sploh drži le Grčije in Italije, medtem ko vse ostalo pušča v nemar.

Kot celota se Gavelina skripta zelo slaba. Pogosto podaja netočne podatke in nedokazane hipoteze. Tako so skripta popolnoma izgubila namen, ki so ga zasledovala. Slušatelju pa podajajo poleg tega tudi še zastarelo in pomanjkljivo sliko ne samo kulturnega, temveč tudi družbenega in ekonomskega razvoja prebivalstva predzgodovinske Evrope. Naj je to tudi prvi tak poskus pri nas, vendar bi se glavne napake lahko opustile, saj imamo dovolj ustreznih vzorov pri drugih narodih, ki imajo močnejšo arheološko tradicijo.

Josip Korošec

Branko B. Gavela, Keltski oppidum Židovar, prilog kulturnoj istoriji naše zemlje protoistoriskog doba. (Doktorska disertacija Univerzitetu u Beogradu.) Beograd 1952, str. 1—70, sl. 1—44, 2 skici, 1 situacijska skica ter 4 načrti in profili.

Celo razpravo lahko razdelimo v dva dela, ki se med seboj prepletata. Eno so podatki in sklepi, ki jih avtor izvaja iz materiala in same lokalitete Židovar, drugo so pa antični pisani viri, citati teh virov in pa opozorila na razne momente grške kulture. Kjer koli avtorju zmanjka arheološko gradivo, seže hitro po raznih virih; kjer ne more raztolmačiti kakšnega momenta, seže po grški kulturi. Ne mislim, da bi bili antični viri nepotrebni, vendar nam ti služijo kot splošna slika stališča antičnega sveta, v našem primeru v vprašanju Kelto. Nikakor pa ne gre, da sedaj z njihovo pomočjo tolmačimo nerazjasnjene momente v materialni kulturi, ki so antičnemu ljudstvu samemu bili neznani.

V enem od prvih odstavkov »Istorijatu naučnih istraživanja« avtor dosedanje slabe podatke »madžarskih arheologov«, ki so lokaliteto Židovar datirali v bronasto dobo, smatra za nepopolne, netočne in v veliki meri samovoljne. Da so bili podatki o tej lokaliteti nepopolni, ni dvoma, saj je šele avtor vršil tukaj »sistematična« raziskovanja. Da je pa lokaliteta imela tudi kulturo bronaste dobe in še celo starejšo, tudi avtor sam nakazuje. Kot eno od rednih razprav, ki se nanašajo na mlajši laten naše zemlje, in celo kot edino latensko lokaliteto avtor smatra Gradac pri Leskovcu, ki ga je raziskoval in objavil Vasić. Tu je bil po avtorjevih besedah najden tudi starejši material »trakijske proveniencie«. Medtem je pa latenskih lokalitet veliko število in v naši državi so, ali se vsaj domneva, da so tudi keltska svetišča. Trakijsko provenienco gradiva na Gradcu pri Leskovcu je avtor povzel po Vasiću, ni pa tega gradiva kontroliral. Tu pa dobimo vinčansko kulturno skupino poleg latenskih objektov. Da je tu doma trakijska domorodna kultura, bi moral avtor najprej dokazati. Avtor ta odstavek zaključuje, češ da je Židovar prvo znano keltsko mesto v naši zemlji. Material Židovara pa je dal možnost, da se raziščejo vprašanja, ki